

## MISCELLANEA.

**Ulpianum kérdéséhez.)\*** Egész 1896-ig Nagyváradon mindenki úgy tudta, hogy Nagy-Váradot Szent László alapította. Két, régi, megbízható tanú tudósít ugyanis bennünket arról, hogy 1075-ben Szent László a Sebes-Körös völgyében vadászgatván a mai nagyváradai vár helyén gyönyörű, természetből védett szigetre bukkant, s ez anynyira megtetszett neki, hogy itt egyházat építtetett s ennek szolgálatára papokat, védelmére öröket rendelt.

A régészeti leletek túlbuzgó keresése és vigyázatlan felhasználása idézte elő, hogy 1896-ban Cséplő Péter, premontrei kanonok és főgimnáziumi történettanár, azzal az állítással lepett meg bennünket hogy Nagy-Várad immár a második században Kr. u. lakott hely volt, továbbá, hogy annak lakosai a Nagyváradtól délre eső hévvizeket használták. Ez állítások támogatására felemlíti, hogy e hévvizek közelében 2 római feliratú sírkövet találtak. Az egyik sírkő Valeria nevű nő, a másik Longinus nevű férfi emlékére volt felállítva, nevezzük tehát ezeket röviden Valeria és Longinus-sírköveknek. Ismétlé azután ezen állítását Cséplő a „Magyarország vármegyéi és városai“ c. váallatlattól 1902-ben kiadott „Biharvármegye és Nagyvárad“ díszműnek 450.-ik lapján. Borovszky Samu ezt megtoldja azzal, hogy Nagyvárad helyén Ulpianum nevű város állott.

Ezen állításokkal szemben azonban mindjárt nagy aggodalmaink is támadnak.

Először is hova lett az a két, nagy darab, római sírkő? Én 1871. óta élek itt de se nem láttam, se nem hallottam. Nem látta azokat maga Cséplő Péter sem, pedig hát ő a Félix-fürdő haszonélvezője volt.

De ami még különösebb, nem tud e római sírkövekről semmit Májer Antal e fürdők híres orvosa és ismertetője sem.

De Májer orvos előtt is éltek itt Nagy-Váradon tudós emberek, még pedig olyanok, akik latin előadásokat tartottak, mint például 1780-tól kezdve a királyi akadémia professzorai. Ezek jól tudtak latinul olvasni, miért nem olvasták el tehát e római feliratokat? Miért nem közli azokat pl. Kereszturi József a váradai püspökségről írt és 1806-ban kinyomtatott művében holott egyéb emlékeket, még pénzeket is közöl.

De még nagyobb aggodalmaink támadnak, ha eszünkbe jut, hogy Nagy-Várad

---

\*) Kivonat Dr. Karácsonyi János cikkéből, mely „Kavarodás Nagyvárad város történetében egy kishetű miatt“ címen a Nagyvárad c. napilap 1927. július 17. számának 5—6. lapjain jelent meg, s plausibilis fejtegetései miatt a távolabbi szakköröket is érdekli.

az egykori limesen kívül, attól nyugatra, 93 km. távolságban, hajdanában 2 napi járóföldre esett.

Cséplő állítása igazolására Haliczky Antal nevű archaeologusra hivatkozik, nevezetesen annak a Tudományos Gyűjtemény 1824. II. kötetében olvasható értekezésére. Haliczky értekezése a Tudományos Gyűjtemény 1824. évfolyamának nem ugyan a II., hanem a IV. kötetében a 8. lapon csakugyan felfedezhető.

Ha már most az irodalomtörténetben kutatjuk hogy ki volt ezen Haliczky Antal, megtudjuk, hogy ő Budán 1788-ban született, ott is tanult, és 1814-ben a Nemzeti Múzeum régiségügyi őre lett. E hivatalnál fogva kérték fel őt, hogy a Tudományos Gyűjteményben a római régiségeket ismertesse és valóban, egész életében azzal foglalkozott. De mivel Budapesten kívül sohasem kutatott ő is mások, nevezetesen Schönwiesner, Pintér és egyéb írók művei után indult. Így történt meg vele, hogy elővette Lazius Farkas XVI. századbeli osztrák történetíró és régiséggyűjtő könyveit is. Haliczky azonban nem vette figyelembe Lazius műveinek használatánál, hogy Lazius még humanista író volt, azaz olyan, aki többet adott a külső csinnra a megkapó észrevételekre, mint a belső igazságra. Lazius tehát, mikor kezeihez kapott olyan feliratgyűjteményt, amelyet Megyericsi János nevű tudós írt össze, így okoskodott: Megyericsi Körösmegyében, Varasdól délkeletre fekszik. Megyericsi tehát e feliratokat a rómaiaktól is használt varasd-toplicai fürdőhelyen találta. Lazius tehát, hogy a Valeria és Longinus-féle sírkövek feliratait értékesebbé tegye, odajegyezte a feliratok elé lelőhelyként „in thermis Varasdinensibus“. (Varasdi fürdő római régiségeire nézve lásd Margalits Horvát történelmi repertorium I. 621.)

Betetőzte azután Haliczky Antal Lazius hibáját azzal hogy Lazius megjegyzéséből kihagyott egy kis betűt, az s-t és az „in thermis Varasdinensibus“-t így olvasta: „in thermis Varadinensibus“ s le is fordította ekként: „Nagyváradon a feredőbe találtak két római emlékkövek“.

A Varasd szóból kihagyott kis s betű volt tehát az oka annak a nagy kavargásnak, érthetelenségnek, ellenmondásnak, amely Nagyvárad történetét megzavarta.

Azonban a tévedés gyökerének kiirtása végett szükségesnek láttam a további kutatást.

Nem tudtam belenyugodni Lazius azon megjegyzésébe sem hogy a Valeria és Longinus-féle sírkövek Varasd-Toplicán találhatóak, mert észrevettem, hogy Lazius kiinduló pontja legalább is bizonytalan. Abból ugyanis, hogy valaki Megyericsén, Szlavóniában született, nem következik hogy ott is élt!

Eszembe jutott továbbá, hogy Megyericsi János nem ismeretlen a magyar irodalom történetében, hiszen ő volt az a harmadik klasszikus költő, aki a régi latin nyelvet és irodalmi formákat Magyarországon meghonosítani igyekezett. Elővettem tehát az irodalomtörténeti adatokat, s abból látom, hogy e Megyericsi János 1470-ben csakugyan Szlavóniában, Megyericsén született ugyan, de már korán Geréb László erdélyi püspök szolgálatába állott, úgy hogy 1496-ban, tehát 26 éves korában már gyulafehérvári kanonok volt és az is maradt 1516-ig, egész haláláig. E Megyericsi János tehát életének javarészét, azt a részét, amikor már a tudományos foglalkozásra gondolhatott, Erdélyben töltötte és nem régiben Barabás Miklós felfedezett egy 1512-i oklevelet, amely világosan mutatja, hogy ő a Hátszeg (Haczkok) vidéki Szálláspataki Szerecsen család-

dal ismeretségben, esetleg családi összeköttetésben állott, annyira, hogy Szerecsen Mihályné Szentgyörgyi Anna, Demsusi Árka László unokája az ő ékszereit egyideig Megyericsei János kanonok őrizetére bízta.

A Hátszeg (Haczok) vidéki nemes családokkal való ismeretség könnyen módot adott Megyericseinek arra, hogy Hátszeg (Haczok) vidékét meglátogassa és ott az egykori Sarmisegethusának romjait megbámulja. De nem csupán megbámulta, hanem a régi római művelődés rajongó tisztelője lévén, itt is, mint Gyulafehérvárott elolvasta és leírta a római feliratokat. Összegyűjtötte azokat egy kis könyvbe s ez másolatok útján másfelé is elterjedt.

Ezeket tudván, nagy meglepetés lehet a többi nagyváradiakra nézve de reám nem volt nagy meglepetés az a tudományos megállapítás, hogy Valeria és Longinus sokat emlegetett sírkövei felirataikkal együtt a mai napig is megvannak, csakhogy nem Nagyváradon, hanem messze innen Hunyad megyében, Hátszeg (Haczoktól) nyugatra az egykori Sarmisegethusa közelében fekvő *Demsus község templomában*. Ott találta azokat 1870 táján Mommsen Tivadar, aki azt is megállapította, hogy Valeria sírköve a demsusi templom 2. oszlopába, Longinus sírköve pedig ugyane templom 4. oszlopába van befalazva. (C. I. L. III. pag. 243. Nr. 1512. és pag. 245. Nr. 1536.) Ezen, egykoron Sarmisegethusába vezető út mellett álló sírkövekkel tehát az történt, hogy amint Gyulafehérvárott Győrött és annyifelé másutt, a régi római faragott köveket felhasználták egyházak építésére, itt is a XIII. században a demsusi templom építőmesterei mint kész faragott követ beépítették a templom oszlopaiba azok erősítésére s egyúttal ezzel megmentették azokat a teljes megsemmisüléstől.

*Nagyváradon azonban sohasem voltak.*

**Zur Ulpianum-Frage.** (Auszug.) Seit beinahe drei Decennien mutmasst man, dass an der Stelle des heutigen Nagyvárad (Grosswardein, Oradea-Mare) die römische Stadt Ulpianum gelegen war. Zum Beweise dieser Behauptung pflégt man sich auf zwei römische Inschriften zu berufen, welche angeblich im XVI. Jahrhunderte noch existierten seitdem aber verschwunden sind. Domherr und tit. Bischof des Domcapitels von Nagyvárad, ord. Mitglied der Ung. Academie der Wissenschaften *Dr. Joh. Karácsonyi* erklärt in der Nummer vom 17. Juli 1927. des Tageblattes „Nagyvárad“ sehr geistreich die Entstehung dieser irrtümlichen Feststellung.

*Sein Gedankengang ist folgender:*

Domherr-Professor *Petruss Cséplő* erwähnt in seinem im Jahre 1896 erschienenen Werke, dass man einst in Nagyvárad zwei römische Inschriften entdeckte, wovon eine von einer gewissen Frau *Valeria*, die andere von einem gewissen *Longinus* errichtet wurde. Aus diesem Grunde behauptet dann *Samuel Borovszky*, dass an der Stelle des heutigen Nagyvárad im Altertume die Stadt Ulpianum gestanden wäre.

Aber P. Cséplő selbst hatte diese Monumente nie gesehen, sondern entnahm seine Angabe einer im Jahre 1824 erschienenen ungarischen Mitteilung von *Anton Hazaliczky*. Aus dieser Mitteilung erhellt aber, dass auch Hazaliczky die Monumente nie gesehen hatte, sondern dieselben nur nach *Wolfg. Lazius* schilderte. Aber Lazius hatte die Monumente auch nicht gesehen, sondern entnahm dieselben der Sammlung des *Johannes Mezerzius (Megyericsei)*. Nachdem er aber wusste, dass Megyericsei in der Nähe der croatischen Ortschaft Varasd geboren wurde, bemerkte er (Lazius), dass die Monu-